

CENTRUM STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH
CENTER FOR INTERNATIONAL RELATIONS

RAPORTY I ANALIZY

NR 1/09

**POWROTY POLAKÓW W OKRESIE KRYZYSU
GOSPODARCZEGO. W PĘTLI PUŁAPKI MIGRACYJNEJ.
RAPORT Z BADAŃ**

Krystyna Iglicka

Krystyna Iglicka

POWROTY POLAKÓW W OKRESIE KRYZYSU GOSPODARCZEGO. W PĘTLI PUŁAPKI MIGRACYJNEJ.

RAPORT Z BADAŃ.

Projekt prowadzony był przez Instytut Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego i Centrum Stosunków Międzynarodowych w okresie luty-marzec 2009 roku. Badanie zrealizowane zostało przez PBS DGA. Honorowy patronat nad badaniami objęli pan Marszałek Senatu Bogdan Borusewicz i pani Minister Pracy Jolanta Fedak. Celem projektu było **zdobycie wiedzy na temat postaw i opinii migrantów powrotnych dotyczących ich pobytu w kraju emigracji i powrotu do Polski.**

Początkowo zaplanowano, że badanie zostanie przeprowadzone techniką CATI (wywiady telefoniczne wspomagane komputerowo). Badaniem miały zostać objęte dwie grupy respondentów w pięciu miastach: Warszawie, Poznaniu, Gdańsku, Rzeszowie i Katowicach, dużych miastach reprezentujących odmienne lokalizacje geograficzne Polski. Grupy respondentów to:

1. osoby, które nabyły prawo do zasiłku za granicą (w krajach UE) i ubiegają się o transfer tego zasiłku do Polski;
2. osoby, które za granicą pracowały zbyt krótko, żeby tam nabyć prawo do zasiłku i korzystają z zasady sumowania okresów zatrudnienia lub ubezpieczenia w różnych krajach członkowskich.

Aby zrealizować badanie, niezbędne były telefony osób, które od lipca do końca grudnia 2008 roku zarejestrowały się w Wojewódzkim Urzędzie Pracy (złożyły formularz E 303 lub E 301). W tym celu do pięciu wybranych WUP-ów wysłane zostały pisma informujące o projekcie i zawierające prośbę o przekazanie takiej bazy telefonicznej.

W związku z tym, że część WUP-ów odmówiła przekazania baz, a w tych, które zgodziły się to zrobić, liczba telefonów była niewystarczająca do przeprowadzenia badania za pomocą ankiety telefonicznej, postanowiono przeprowadzić badanie przy wykorzystaniu innej metodologii.

Badanie zostało przeprowadzone za pomocą ankiety papierowej, wywiady *face-to-face*. Rozszerzona została grupa respondentów – miały to być wszystkie **osoby (w wieku produkcyjnym), które wróciły z pracy za granicą po 1 lipca 2008 r., bez względu na to czy rejestrowały się później w WUP.** Badanie przeprowadzono na zbiorowości 200 respondentów, po 40 w wybranych miastach.

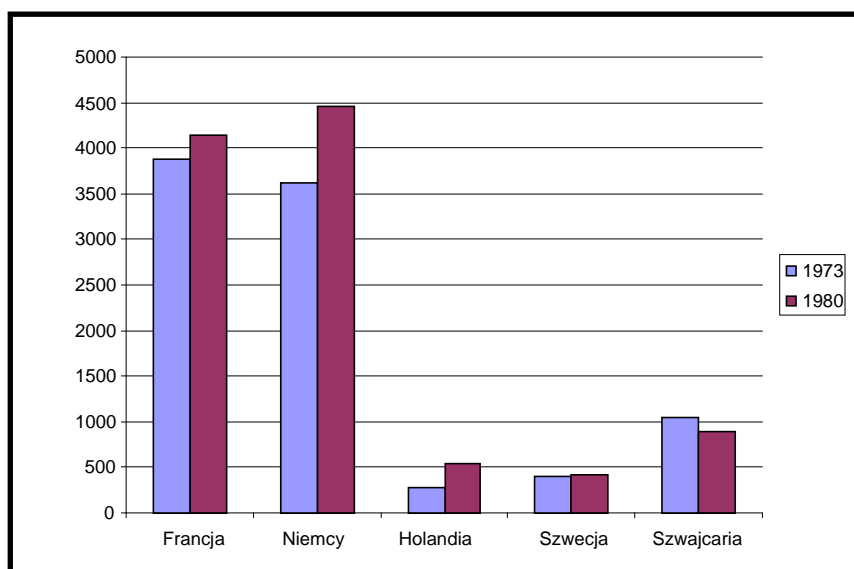
Jedyną możliwością dotarcia do tak precyzyjnie zdefiniowanej grupy docelowej jest dobór respondentów metodą „kuli śniegowej”. Stosowana jest ona w wypadku badań, w których populacja badana składa się z jednostek nietypowych, do których bardzo trudno dotrzeć. Zadaniem ankierów było znalezienie takich osób poprzez posiadane kontakty.

WPROWADZENIE

Z perspektywy historycznej kryzysy gospodarcze i recesje miały większy wpływ na napływ nowych fal migrantów (hamowały go) niż na odpływ czyli migracje powrotne.

W świetle badań i dostępnych statystyk kryzysy ekonomiczne nie oddziaływały również na powroty migrantów ekonomicznych w okresie poprzednich załamania gospodarek. Statystyki zasobów migrantów pomiędzy rokiem 1973 (rokiem kryzysu paliwowego) a rokiem 1980 w takich krajach jak Francja, Niemcy, Holandia i Szwecja wskazują na wzrost liczby imigrantów. Jedynym wyjątkiem była Szwajcaria (**zob.rys.1**).

Rysunek 1. Zasób populacji urodzonej poza granicami danego kraju (imigranci) w 1973 i 1980 roku (w tysiącach)

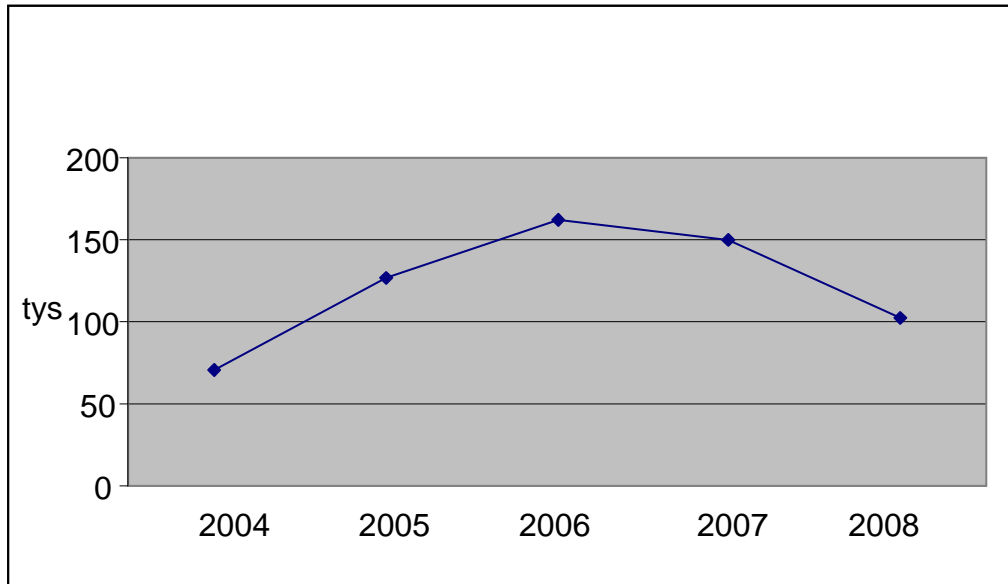

Źródło: *Immigration in the UK: the Recession, and Beyond*, Migration Policy Institute, 2009.

W okresie kryzysu gospodarczego 2008/2009 dynamika migracji z Polski spadła znacznie. **Ostatni kryzys gospodarczy wpłynął więc, tak jak było to obserwowane w poprzednich okresach recesji gospodarczej, na odpływ z kraju wysyłającego (zahamował go) (zob.rys.2).** Należy jednak zauważyć, że dane na rys. 2 pokazują spadek jedynie **nowych** aplikacji w systemie WRS. **Nie ma żadnych wiarygodnych statystyk dotyczących migracji powrotnych, ani brytyjskich, ani polskich, ani irlandzkich, bo takich się po prostu nie prowadzi.** Jedynym dużym badaniem ilościowym było (przeprowadzone jednak przed kryzysem) badanie GUS. Wynika z niego, że w 2007 roku wróciło do Polski 213 tys. Polaków a w pierwszym kwartale 2008 roku 90 tys. (**zob. rys. 3**). Ekspert GUS przestrzegają jednak w swojej analizie, że BAEL czyli Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności, na podstawie to którego opublikowano powyższe dane, wykorzystywane jest głównie do badania rynku pracy a nie migracji. Ponieważ w tym samym okresie ani organizacje polonijne, ani polskie konsulaty, ani polski rynek pracy nie zarejestrowały ani nie odczuły takiej fali wyjazdów/wjazdów, można więc przypuszczać, że **dla większości respondentów w badaniu**

GUS nie były to powroty na stałe, ale jedynie cykliczne, sezonowe lub okazjonalne. Hipoteza ta testowana jest w niniejszym badaniu.

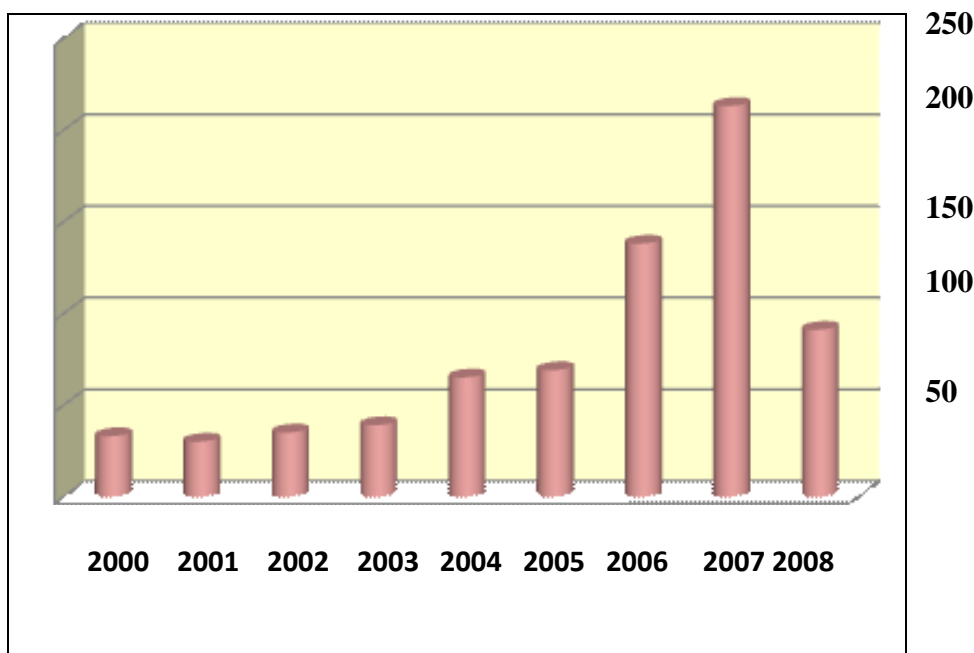
Rysunek 2 Liczba zaakceptowanych nowych aplikacji Polaków w Systemie WRS, 2004-2008

Źródło:

http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/aboutus/reports/accession_monitoring_report/report18/may04-dec08?view=Binary

Rysunek 3 Liczba powrotów z zagranicy w latach 2000-2008 (w tys.)

Źródło: GUS, 2008

Kryzys gospodarczy nie spowodował, jak dotąd, masowych powrotów. Można ostrożnie stwierdzić, iż tylko nieznaczna część emigrantów wraca do Polski. Wskazują na to szacunki konsulatów i organizacji polonijnych (zob. <http://www.rp.pl/artykul/309458.html>).

Główną strategią, zwłaszcza w przypadku polskich migrantów w Wielkiej Brytanii, jest próba przetrwania na emigracji, na co wskazują również choć pośrednio, statystyki brytyjskie dotyczące rosnącej liczby pracowników z nowych państw członkowskich posiadających na utrzymaniu członków rodziny (zob. rys. 4).

Rysunek 4. Procent zarejestrowanych pracowników z nowych państw członkowskich UE posiadających na utrzymaniu członków rodziny według kwartałów, 2005-2008.

Źródło: *Accession Monitoring Report*, May 2004 - December 2008, A8 Countries: http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/aboutus/reports/accession_monitoring_report/report18/may04-dec08?view=Binary

Na podstawie różnych opracowań teoretycznych dotyczących zachowań migracyjnych w okresie recesji gospodarczej (szerz. zob. *Immigration in the UK: the Recession, and Beyond*, Migration Policy Institute, 2009) można wysnuć wnioski, że:

Czynniki skłaniające polskich migrantów do pozostania w kraju emigracji to:

- Globalny charakter kryzysu
- Rodzina w kraju emigracji

- Długi okres pobytu za granicą

Sytuacja polskich migrantów w Wielkiej Brytanii jest dosyć stabilna. Dominująca strategia polskich emigrantów w tym kraju to strategia przetrwania kryzysu w kraju emigracji. W przypadku jednak tych osób, które utraciły pracę, plan utrzymania się na emigracji polega na:

- zdaniu się na najbliższą rodzinę
- życiu z oszczędności
- akceptacji niższych stawek wynagrodzenia
- przejściu do szarej strefy

Zagrożeniem w takich okolicznościach może być:

- wyzysk ze strony zagranicznych pracodawców,
- rosnąca marginalizacja na rynku pracy,
- rosnący poziom ubóstwa wśród niektórych grup imigranckich oraz
- narastające postawy ksenofobiczne ludności rdzennej wobec cudzoziemców, która w obliczu kryzysu czuje się tak samo zagrożona możliwością utraty pracy i pogarszającą się sytuacją życiową.

Polskie władze oraz ośrodki polonijne i organizacje pozarządowe powinny szczególnie monitorować tę sytuację.

Czynniki skłaniające do powrotu to:

- Ekonomiczny charakter migracji (brak pracy w kraju emigracji)
- Brak przeszkód politycznych/administracyjnych do powrotu do kraju rodzinnego i wyjechania z powrotem do kraju migracji
- Niskie koszty transportu
- Niska dostępność do świadczeń społecznych w krajach migracji
- Dostępność pracy głównie poprzez kontakty wewnątrz własnej grupy etnicznej (efekt domina)
- Stosunkowo krótki pobyt za granicą
- Brak znajomości języka

Jak już zostało wspomniane, kryzys nie spowodował masowych powrotów. Tylko nieznaczna część emigrantów wraca do Polski. Skala migracji powrotnych w najbliższym okresie stanowi jednak wielką niewiadomą. Część polskich emigrantów spotkała się już z niemożnością znalezienia pracy i niską dostępnością do świadczeń społecznych w kraju emigracji (**zob. tab. 1 - w tym zwłaszcza dane dotyczące ilości transferów zasiłków z Wielkiej Brytanii**). Związane jest to często z niespełnieniem wymogów systemu świadczeń społecznych krajów przyjmujących. Dane brytyjskie dotyczące liczby Polaków pobierających różnego rodzaju świadczenia społeczne wskazują na liczbę około 18 tysięcy osób (**zob. tab. 2**).

Tabela 1 Liczba osób transferujących zasiłek do Polski (formularz E-303) oraz korzystających po powrocie z zagranicy z zasiłku polskiego na podstawie sumowania okresów zatrudnienia (formularz E-301), 2008

Państwo	Ilość transferów UE-PL (formularz E-303)	E-301	Ogółem rejestrowany powrót na bezrobocie
Austria	30	58	88
Belgia	3	72	75
Bułgaria	0	3	3
Cypr	2	559	561
Czechy	1	443	444
Dania	6	167	173
Estonia	0	5	5
Finlandia	5	70	75
Francja	24	287	311
Grecja	9	95	104
Hiszpania	33	660	693
Holandia	6	1040	1046
Irlandia	883	777	1660
Islandia	138	386	524
Lichtenstein	0	0	0
Litwa	0	8	8
Luksemburg	0	3	3
Łotwa	0	5	5
Malta	1	1	2
Niemcy	312	1036	1348
Norwegia	10	62	72
Portugalia	3	11	14
Rumunia	0	1	1
Słowacja	0	25	25
Słowenia	0	8	8
Szwajcaria	6	75	81
Szwecja	3	65	68
Węgry	0	5	5
Wielka Brytania	26	4285	4311
Włochy	9	438	447
Ogółem	1510	10650	12160

Źródło: Kamiński, W., 'Koordynacja Systemów Zabezpieczenia Społecznego w zakresie uzyskiwania świadczeń z tytułu bezrobocia' WUP Warszawa 2009.

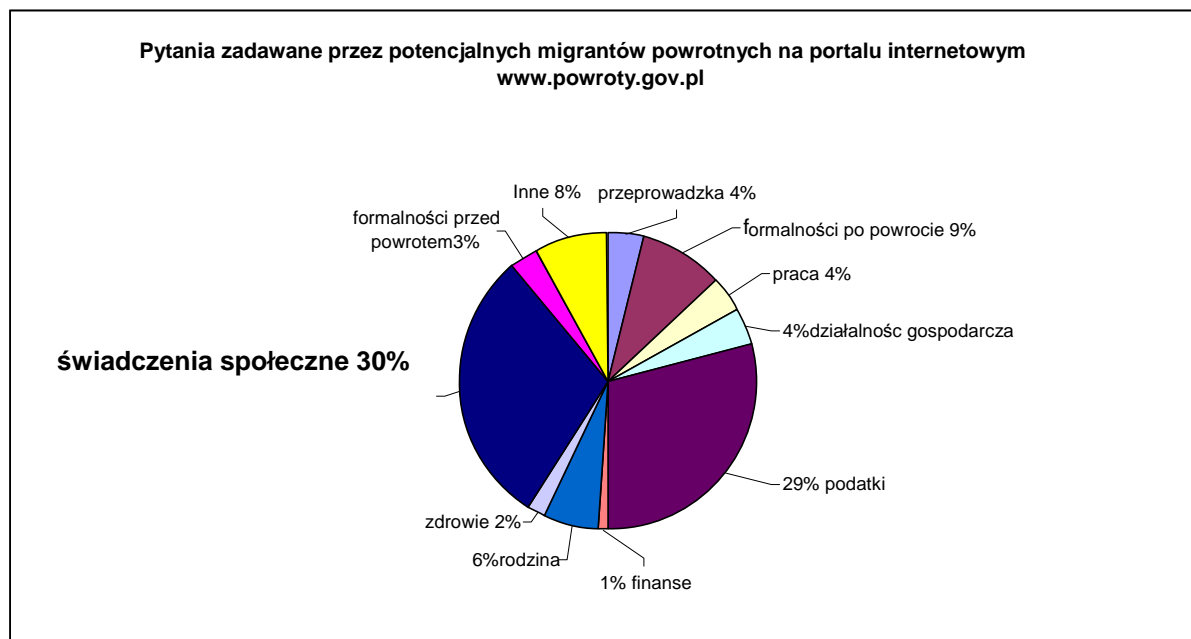
Tabela 2 Obywatele nowych państw członkowskich UE-8 według aplikacji o świadczenia społeczne, maj 2004 – grudzień 2008

Okres	Czechy	Estonia	Węgry	Łotwa	Litwa	Polska	Słowacja	Słowenia	Ogółem
2004	246	23	23	42	84	262	82	6	768
2005	435	51	117	209	345	1017	319	9	2502
2006	831	92	187	501	889	2994	764	29	6287
2007 K1	361	33	107	291	465	1774	435	7	3473
K2	375	59	143	260	547	2055	390	9	3838
K3	225	22	75	189	350	1311	225	6	2403
K4	276	37	101	184	352	1263	267	8	2488
2007 ogółem	1237	151	426	924	1714	6403	1317	30	12202
2008 K1	303	36	121	220	393	1686	310	22	3091
K2	303	30	115	229	377	1684	310	15	3063
K3	321	46	110	260	445	1941	275	15	3413
K4	329	45	142	263	480	2426	353	11	4049
2008 ogółem	1256	157	488	972	1695	7737	1248	63	13616
Ogółem	4005	474	1241	2648	4727	18413	3730	137	35375

Źródło: *Accession Monitoring Report*, May 2004 - December 2008, A8 Countries:
http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/aboutus/reports/accession_monitoring_report/report18/may04-dec08?view=Binary

Jest to niezwykle mało w porównaniu z liczbą migrantów z Polski. Niektóre media brytyjskie nadmiernie wyolbrzymiają kwestię zasiłków pobieranych przez Polaków co może prowadzić również do konfliktów w okresie kryzysu. O niskiej dostępności do świadczeń społecznych świadczą także pytania najczęściej zadawane przez potencjalnych migrantów powrotnych na portalu internetowym www.powroty.gov.pl (zob. rys. 5).

Rysunek 5 Pytania zadawane przez potencjalnych migrantów powrotnych listopad 2008-marzec 2009 na portalu internetowym www.powroty.gov.pl.

Źródło: Szczepański, M., 'Portal internetowy dla Polaków powracających z zagranicy' dane prezentowane na seminarium 'Możliwości i zasady wspierania polskich migrantów zarobkowych', 12 marzec 2009

Selektywny charakter migracji poakcesyjnych z Polski zarówno ze względu na czynniki demograficzno-społeczne migrantów takie jak wiek (młody) jak i wykształcenie (zarówno zawodowe jak i wyższe) oraz brak doświadczeń na rynku pracy w Polsce przed wyjazdem, w przypadku części wyjeżdżających, spowodowały iż **po powrocie do Polski część migrantów powrotnych zetknęła się z problemem braku pracy zgodnie z kwalifikacjami oraz kłopotami z integracją na lokalnych rynkach pracy.**

Zagrożeniem dla sporej części migrantów powrotnych jest fakt, iż najczęściej wykonywane zawody przez pracowników z nowych państw członkowskich to zawody dla pracowników nisko i średnio wykwalifikowanych – emigranci z wyższym wykształceniem wpadają więc po powrocie do Polski w pułapkę 'przerwy' w karierze zawodowej (**zob. tab. 3**).

Tablica 3 Najczęściej wykonywane zawody przez pracowników zarejestrowanych w WRS, lipiec 2004-grudzień 2008.

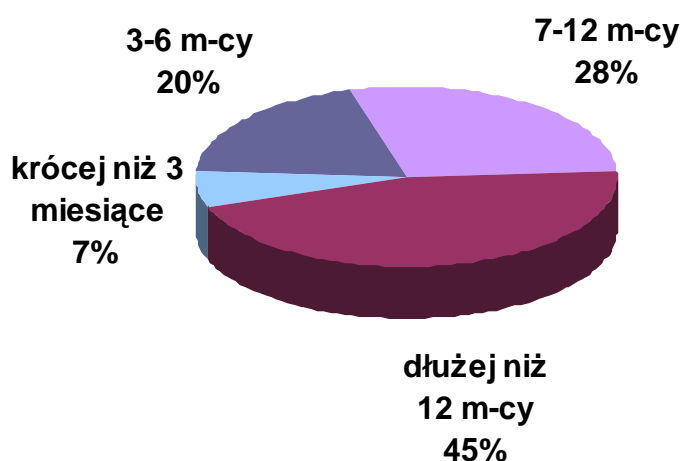
Zawód	Liczba pracowników
Pracownik barowy (<i>Bar staff</i>)	11,250
Opiekunowie osób starszych, opieka nad domem (<i>Care assistants and home carers</i>)	23,015
Pomoc domowa (<i>Cleaner, domestic staff</i>)	49, 105
Pracownicy zatrudnieni przy zbiorach (<i>Crop harvester</i>)	15, 055
Pracownicy zatrudnieni w gospodarstwie rolnym (<i>Farm worker/Farm hand</i>)	38,775
Pracownicy zatrudnieni przy produkcji żywnościowej (owoce/warzywa) (<i>Food processing operative (fruit/veg)</i>)	10,680
Pracownicy zatrudnieni przy produkcji żywnościowej (mięso) (<i>Food processing operative (meat)</i>)	10,395
Pomocnicy kuchenni cateringu (<i>Kitchen and catering assistants</i>)	51, 360
Pracownicy zatrudnieni w usługach pralniczych (<i>Labourer, dry cleaner, presser</i>)	24,435
Pokojówki, pracownicy zatrudnieni przy obsłudze pokoi w hotelach (<i>Maid/room attendant (hotel)</i>)	31, 030
Malarze, dekoratorzy (<i>Painter and decorator</i>)	52, 760
Inni robotnicy zatrudnieni przy produkcji (<i>Process operative (other factory worker)</i>)	246,955
Sprzedawcy (<i>Sales and retail assistants</i>)	24,860
Kelnerzy, kelnerki (<i>Waiter, waitress</i>)	31,255
Razem	620 930 (ogółem 887,000)

Źródło: *Accession Monitoring Report*, May 2004 - December 2008, A8 Countries:
http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/aboutus/reports/accession_monitoring_report/report18/may04-dec08?view=Binary

WYNIKI BADANIA

45% respondentów przebywało za granicą powyżej 1 roku, 28% zaś - od 7 do 12 miesięcy. Powracający migranci charakteryzowali się więc stosunkowo długim doświadczeniem w pobycie i pracy na granicą (zob. rys. 5).

Rysunek 5 Respondenci według długości pobytu za granicą

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: wszyscy badani (n=200).

Większość badanych bo 43,5% powróciła z Wielkiej Brytanii, 14,5% z Irlandii, 9,5% z Niemiec i 9% z Holandii (zob. tab. 4). **Powroty dotyczą więc wielu krajów europejskich, nie tylko, jak potocznie się uważa, Wielkiej Brytanii i Irlandii.**

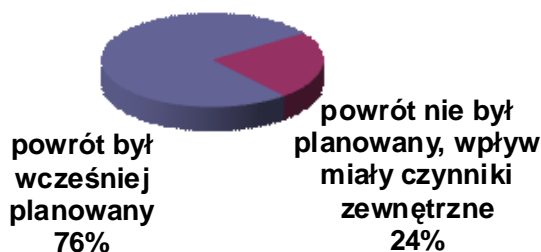
Tablica 4 Respondenci według kraju z którego powrócili

Kraj	liczba wskazań	%
Wielka Brytania	87	43,5%
Irlandia	29	14,5%
Niemcy	19	9,5%
Holandia	18	9,0%
Francja	7	3,5%
Włochy	7	3,5%
Szwecja	6	3,0%
Dania	5	2,5%
Grecja	4	2,0%
Norwegia	4	2,0%
USA	4	2,0%
Belgia	3	1,5%
Hiszpania	3	1,5%
Austria	1	0,5%
RPA	1	0,5%
Szwajcaria	1	0,5%
Ukraina	1	0,5%

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: wszyscy badani (n=200).

76% respondentów powróciło bo tak wcześniej zaplanowało, 24% zaś nie planowało powrotu (zob. rys. 6). Tego rodzaju strategie remigracyjne nazwane zostały w teorii migracji powrotami z przyczyn zachowawczych (powroty konserwatywne) i powrotami porażki (Cerase, 1974).

Rysunek 6 Respondenci według charakteru powrotu

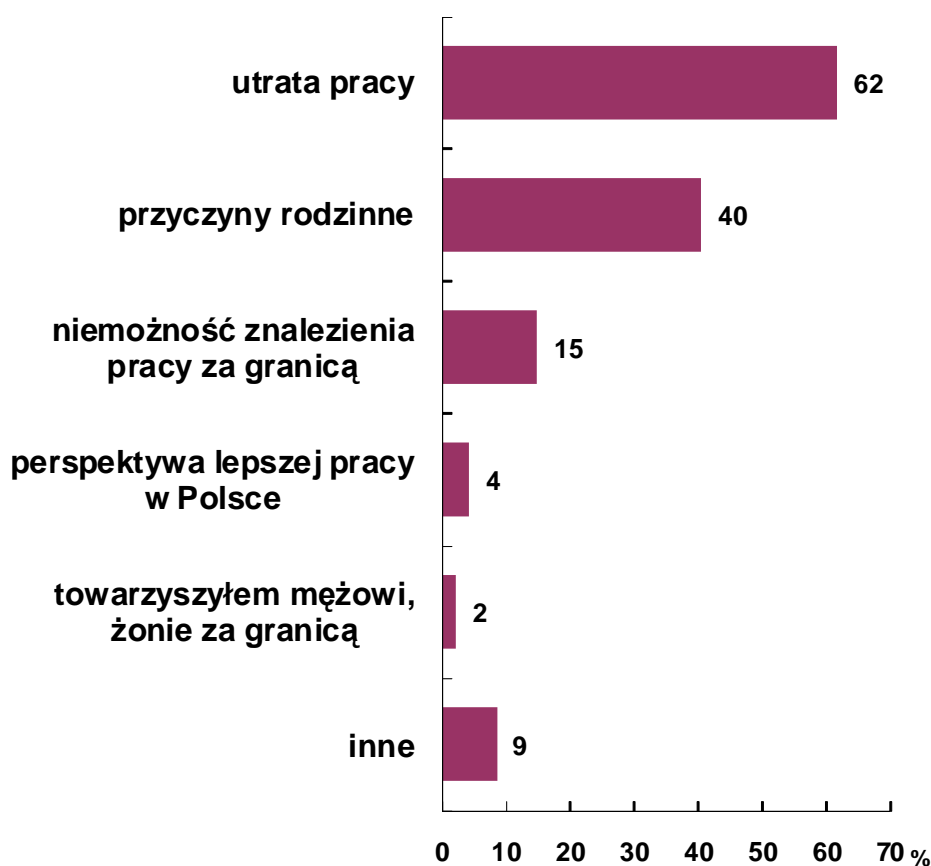

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: wszyscy badani (n=200).

Było to pierwsze badanie prowadzone nad migrantami powrotnymi w okresie kryzysu. W przeciwieństwie do wcześniej prowadzonych badań, które wskazywały, iż migranci wracają bo tęsknią, w obecnym badaniu wśród pierwszoplanowych przyczyn powrotów nie planowanych znalazły się powody ekonomiczne (utrata pracy, niemożność znalezienia pracy za granicą) (zob. rys. 7).

Tylko 4% respondentów wróciło do kraju bo miało tu perspektywę lepszej pracy.

Rysunek 7 Respondenci, którzy nie planowali powrotu do Polski według powodów powrotu

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: badani, którzy nie planowali powrotu (n=47).

W badanej grupie respondentów, którzy nie planowali powrotu zaobserwowano dużą polaryzację ze względu na płeć i wiek. Otóż respondenci, którzy nie planowali powrotu to kobiety w wieku 20-25 z wykształceniem wyższym, wśród mężczyzn zaś respondenci w wieku 31-40 lat z wykształceniem zawodowym (zob. tab. 5).

Tablica 5 Respondenci, którzy nie planowali powrotu do Polski według podstawowych cech demograficzno-społecznych

		Płeć		Razem	
		kobieta	mężczyzna	liczebność	% wiersza
		% wiersza	% wiersza		
OGÓŁEM		51,1%	48,9%	47	100,0%
.					
Wiek	20-25 lat	70,6%	29,4%	17	100,0%
	26-30 lat	44,4%	55,6%	9	100,0%
	31-40 lat	36,4%	63,6%	11	100,0%
	41-62 lata	40,0%	60,0%	10	100,0%
.					
Wykształcenie - 4 kategorie	zawodowe	12,5%	87,5%	8	100,0%
	średnie ogólnokształcące	64,3%	35,7%	14	100,0%
	średnie zawodowe	58,3%	41,7%	12	100,0%
	wyższe	70,0%	30,0%	10	100,0%
.					
Stan cywilny	wolny/a (panna, kawaler, rozwódziona/a, w separacji, wdowiec/wdowa)	50,0%	50,0%	34	100,0%
	żonaty, zamężna, pozostający w stałym związku (konkubinat)	53,8%	46,2%	13	100,0%
.					
Dzieci na utrzymaniu	tak	38,5%	61,5%	13	100,0%
	nie	55,9%	44,1%	34	100,0%
.					
Sytuacja zawodowa - 2 kategorie	pracujący/a	53,8%	46,2%	26	100,0%
	niepracujący/a	47,6%	52,4%	21	100,0%
.					

Migracje powrotne - luty-marzec 2009 r. Podstawa procentowania: osoby, które nie planowały powrotu w danym momencie (n=47).

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009.

Tłumaczyć to można najprawdopodobniej słabą znajomością języka angielskiego wśród respondentów – mężczyzn w wykształceniu zawodowym i w związku tym ich niższą elastycznością zawodową na emigracji w sytuacji recesji gospodarczej. Jeżeli chodzi o respondentki – kobiety z wykształceniem wyższym – to najprawdopodobniej oferta prac w kryzysie skurczyła się dla tej kategorii migrantów.

Emigranci z wykształceniem zawodowych i średnim szukają po powrocie do Polski pracy w swojej branży, której z uwagi na kryzys często nie ma. Problemy z integracją do rynku pracy tej grupy migrantów powrotnych wynikają przede wszystkim z nadal funkcjonującego w Polsce, nie elastycznego rynku pracy i strukturalnych niedopasowań (zob. rys. 8).

Emigranci z wykształceniem wyższym wpadają w pułapkę tzw. ‘przerwy w życiorysie’ z powodu pracy za granicą poniżej kwalifikacji.

Rysunek 8 Powody dla których respondenci nie pracują po powrocie do Polski (n=80)

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: osoby niepracujące (n=80).

Pobyt za granicą spowodował kłopoty z powtórным wejściem na rynek pracy w Polsce, jak również pogłębił bierność zawodową, zwłaszcza kobiet (zob. tab. 6).

Tablica 6 Respondenci według okresu szukania pracy i wybranych cech demograficznych

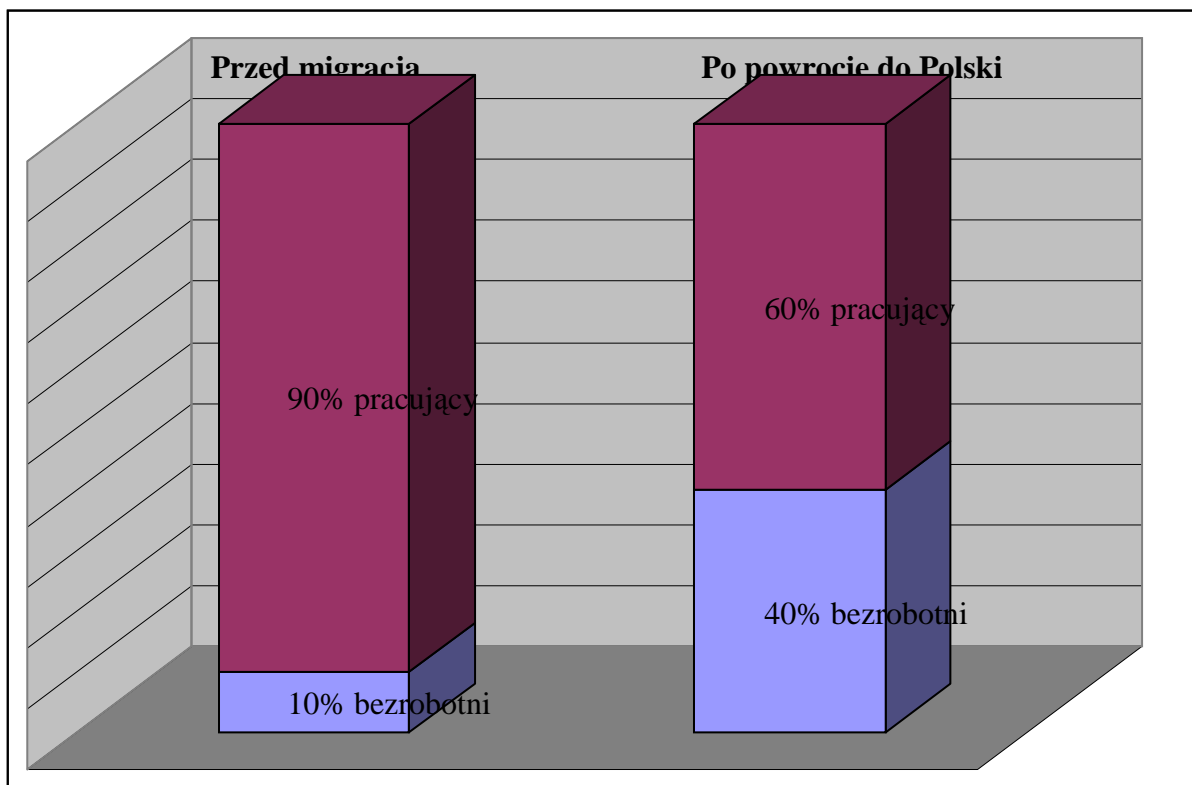
		Jak długo pozostaje Pan/i bez pracy?			Razem	
		mniej niż 6 m-cy	6-12 miesięcy	12 m-cy lub więcej	liczebność	% wiersza
		% wiersza	% wiersza	% wiersza		
OGÓŁEM		75,0%	21,3%	3,8%	80	100,0%
.						
Płeć	kobieta	73,8%	19,0%	7,1%	42	100,0%
	mężczyzna	76,3%	23,7%		38	100,0%
.						
Wiek	20-25 lat	61,3%	32,3%	6,5%	31	100,0%
	26-30 lat	78,9%	21,1%		19	100,0%
	31-40 lat	100,0%			11	100,0%
	41-62 lata	78,9%	15,8%	5,3%	19	100,0%
.						
Wykształcenie - 4 kategorie	zawodowe	100,0%			14	100,0%
	średnie ogólnokształcące	72,7%	24,2%	3,0%	33	100,0%
	średnie zawodowe	68,4%	26,3%	5,3%	19	100,0%
	wyższe	63,6%	27,3%	9,1%	11	100,0%
.						
Stan cywilny	wolny/a (panna, kawaler, rozwiedziony/a, w separacji, wdowiec/wdowa)	76,8%	19,6%	3,6%	56	100,0%
	żonaty, zamężna, pozostający w stałym związku (konkubinat)	70,8%	25,0%	4,2%	24	100,0%
.						
Dzieci na utrzymaniu	tak	81,0%	19,0%		21	100,0%
	nie	72,9%	22,0%	5,1%	59	100,0%
.						
Sytuacja zawodowa - 3 kategorie	niepracujący/a - bezrobotny/a	86,4%	11,4%	2,3%	44	100,0%
	niepracujący/a - bierny/a zawodowo	61,1%	33,3%	5,6%	36	100,0%

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: osoby niepracujące(n=80).

Przed migracją wśród badanej grupy respondentów było 10% respondentów niepracujących (bezrobotnych i biernych zawodowo), po powrocie do Polski 40% (zob. rys. 9). Należy zwrócić uwagę, iż badanie prowadzone było w pięciu dużych miastach: Warszawie, Gdańsku, Poznaniu, Rzeszowie i Katowicach, w ośrodkach w których problem znalezienia pracy jest stosunkowo mały w porównaniu z mniejszymi miejscowościami. Ponieważ fala migracji poakcesyjnej dotyczy głównie małych i średnich miast oraz wsi (GUS, 2008) można więc przypuszczać, że prezentowane trendy w badaniu stanowią zaledwie wierzchołek problemu.

Pobyt za granicą spowodował zjawisko ‘podwójnej marginalizacji’ ekonomicznej części respondentów.

Rysunek 9 Sytuacja zawodowa respondentów przed migracją z Polski i po powrocie

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: wszyscy badani (n=200).

Jednocześnie tylko 3% bezrobotnych respondentów zarejestrowało się w PUP-ach.

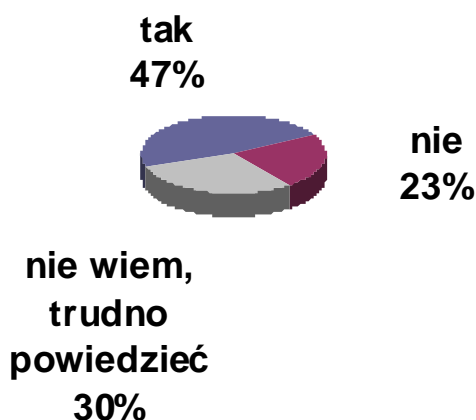
Z badania wynika, iż niemożność znalezienia pracy w Polsce to czynnik, który działa wypychająco co doprowadza do kolejnej fali wyjazdów migrantów powrotnych bądź to

do kraju emigracji bądź do innego kraju w którym zaistnieją możliwości pracy i zarobków.

Mimo deklarowanych powodów powrotów z powodów zachowawczych (powrót był wcześniej planowany) przez 76% respondentów (zob. rys. 6) przeważającą strategią migrantów powrotnych biorących udział w badaniu był tymczasowy/okazjonalny powrót do Polski z myślą o kolejnym wyjeździe za granicę.

W okresie 5 lat od otwarcia rynków pracy dla Polaków w roku 2004 większość Polaków zaangażowanych w pracę za granicą tkwi w pętli pułapki migracyjnej. Tylko 47% respondentów stwierdziło, że wróciło do Polski na stałe, 23% stwierdziło kategorycznie, że nie a 30% nie miało opinii w tej kwestii (zob. rys. 10).

Rysunek 10 Respondenci według planów pobytu w Polsce – pytanie ‘Czy wrócił Pan/i na stałe do Polski?’

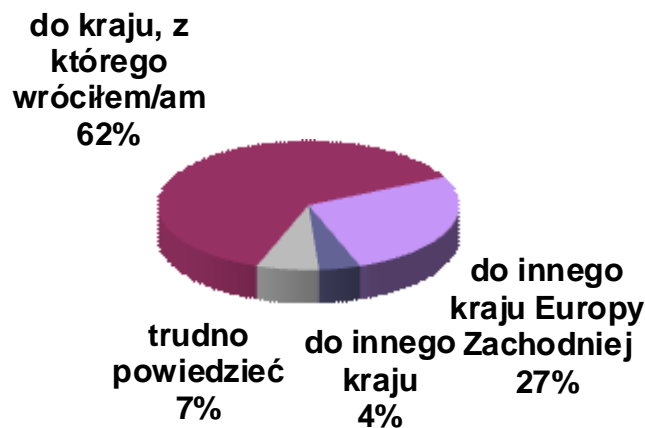

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: wszyscy badani (n=200).

Najczęstsze strategie to:

- powrót do kraju z którego właśnie się wróciło (głównie Wielka Brytania)
- wyjazd do innego kraju Europy Zachodniej (zob. rys.11)

Rysunek 11 Respondenci według planów dalszej migracji. Pytanie ‘Do którego kraju planuje Pan/i wyjazd?’

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: osoby planujące wyjazd (n=45).

Dane w **tab.7** wskazują na kraj planowanej ponownej migracji respondentów. Na pierwszym miejscu jest Wielka Brytania (blisko 38% odpowiedzi) na drugim Grecja (13%) a na trzecim Niemcy (11%). **Ciekawe jest, iż mimo faktu, że drugim co do wielkości (po Wielkiej Brytanii) krajem z którego powrócili migranci była Irlandia to jednak nie planowali oni tam swojego powrotu.**

Tablica 7 Respondenci według planów dalszej migracji. Pytanie ‘Do którego kraju planuje Pan/i wyjazd?’

Kraj	liczba wskazań	%
Wielka Brytania	17	37,8%
Grecja	6	13,3%
Niemcy	5	11,1%
USA	3	6,7%
Szwecja	3	6,7%
Irlandia	2	4,4%
Ameryka Południowa	1	2,2%
RPA	1	2,2%
Włochy	1	2,2%
Francja	1	2,2%
Dania	1	2,2%
Belgia	1	2,2%
trudno powiedzieć	3	6,7%

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: osoby planujące wyjazd (n=45).

Dane z badania potwierdzają opinie ekspertów organizacji polonijnych w Irlandii wskazujące na trudną i nie tak stabilną ekonomicznie jak w Wielkiej Brytanii sytuację Polaków w tym kraju. Irlandia to również kraj, z którego największa ilość polskich migrantów transferowała zasilek (zob. tab.1).

Pożądaną jest bliższe monitorowanie sytuacji tych Polaków, którzy zdecydują się na przeczekanie kryzysu w Irlandii.

Tab. 8 pokazuje podstawowe cechy demograficzno społeczne respondentów, którzy planują dalszą migrację.

Tablica 8 Respondenci według planów dalszej migracji. Pytanie ‘Do którego kraju planuje Pan/i wyjazd?’ i podstawowych kategorii demograficzno-społecznych.

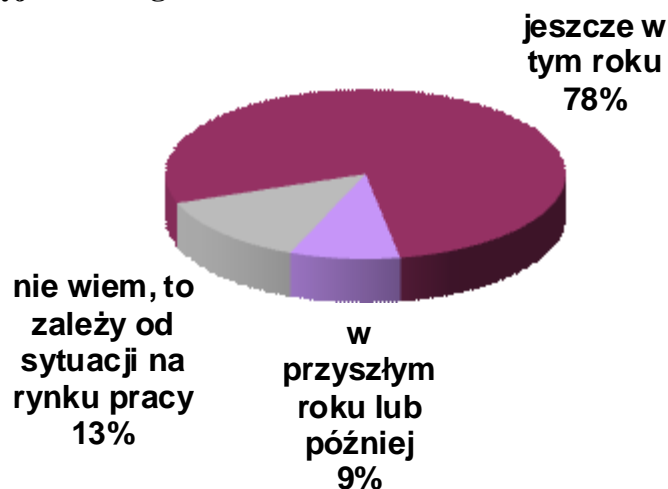
Do którego kraju planuje Pan/i wyjazd - 3 kategorie?

		Do którego kraju planuje Pan/i wyjazd? - 3 kategorie				Razem	
		do kraju, z którego wróciłem/am	do innego kraju Europy Zachodniej	do innego kraju	trudno powiedzieć, nie wiem	liczebność	% wiersza
		% wiersza	% wiersza	% wiersza	% wiersza		
OGÓŁEM		62,2%	26,7%	4,4%	6,7%	45	100,0%
.							
Płeć	kobieta	73,7%	26,3%			19	100,0%
	mężczyzna	53,8%	26,9%	7,7%	11,5%	26	100,0%
.							
Wiek	20-25 lat	55,6%	22,2%	22,2%		9	100,0%
	26-30 lat	58,3%	41,7%			12	100,0%
	31-40 lat	55,6%	22,2%		22,2%	9	100,0%
	41-62 lata	73,3%	20,0%		6,7%	15	100,0%
.							
Wykształcenie - 4 kategorie	zawodowe	57,1%	28,6%		14,3%	7	100,0%
	średnie ogólnokształcące	60,0%	20,0%	20,0%		10	100,0%
	średnie zawodowe	64,7%	23,5%		11,8%	17	100,0%
	wyższe	60,0%	40,0%			10	100,0%
.							
Stan cywilny	wolny/a (panna, kawaler, rozwiedziony/a, w separacji, wdowiec/wdowa)	46,4%	35,7%	7,1%	10,7%	28	100,0%
	żonaty, zamężna, pozostający w stałym związku (konkubinat)	88,2%	11,8%			17	100,0%
.							
Dzieci na utrzymaniu	tak	62,5%	31,3%		6,3%	16	100,0%
	nie	62,1%	24,1%	6,9%	6,9%	29	100,0%
.							
Sytuacja zawodowa - 3 kategorie	pracujący/a - aktywny/a zawodowo	47,6%	47,6%		4,8%	21	100,0%
	niepracujący/a - bezrobotny/a	50,0%	16,7%		33,3%	6	100,0%
	niepracujący/a - bierny/a zawodowo	83,3%	5,6%	11,1%		18	100,0%

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: osoby planujące wyjazd (n=45).

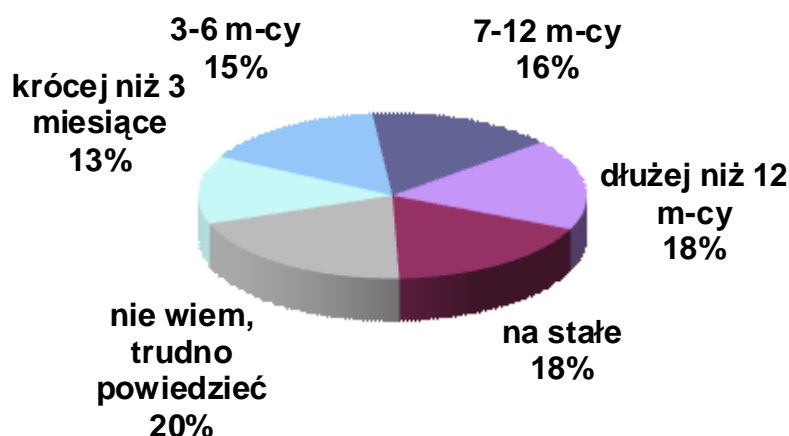
Na fakt, że plany kolejnej migracji są konkretne wskazują następujące dane: 78% respondentów stwierdziło, że wyjeżdża jeszcze w tym roku (**zob. rys.12**) a 18% stwierdziło, że wyjeżdża na stałe. Również taki sam odsetek respondentów stwierdził, że na kolejnej migracji zamierza spędzić dłużej niż 12 miesięcy (**zob. rys. 13**).

Rysunek 12 Respondenci według planowanego okresu wyjazdu za granicę. Pytanie ‘Kiedy chce Pan/i wyjechać za granicę?’

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: osoby planujące wyjazd (n=45).

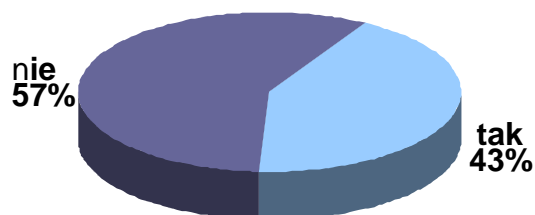
Rysunek 13 Respondenci według planowanego pobytu za granicą. Pytanie ‘Na jak długo chce Pan/i wyjechać za granicę?’

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: osoby planujące wyjazd (n=45).

Jak stwierdzono na początku tego opracowania skala migracji powrotnych może się nasilić. Świadczą o tym dane dotyczące odsetka respondentów, którzy znają osoby, które podjęły decyzję o powrocie do Polski na stałe i zrealizują ten cel w ciągu najbliższego roku (zob. rys. 14).

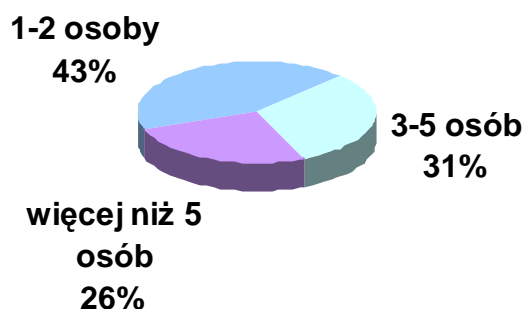
Rysunek 14 Respondenci według pytania o znajomość osób, które podjęły decyzję o powrocie do Polski na stałe i zrealizują ten cel w ciągu najbliższego roku.

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: wszyscy badani (n=200).

Choć mniej niż połowa, bo tylko 43% respondentów zna takie osoby, to jednak bardziej szczegółowe pytanie dotyczące ilości takich osób (zob. rys. 15) wskazują, iż skala powrotów może być znacznie większa. **Czy będą to znów powroty czasowe, czy też rzeczywiście na stałe zależy przede wszystkim od sytuacji gospodarczej Polski i stopy bezrobocia, zwłaszcza w ujęciu regionalnym.**

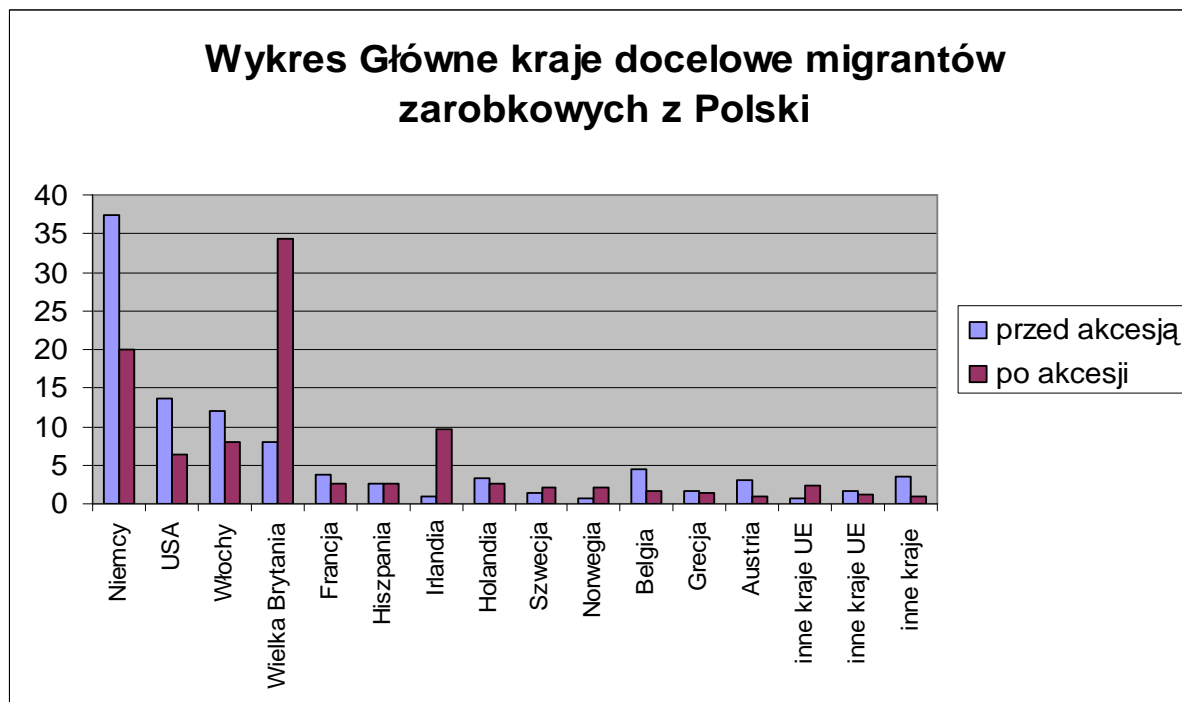
Rysunek 15 Respondenci według znajomości ilości osób, które podjęły decyzję o powrocie do Polski na stałe i zrealizują ten cel w ciągu najbliższego roku.

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: badani, którzy znają potencjalnych migrantów powrotnych (n=84).

W badaniu interesował nas również potencjał migracyjny związany z otwarciem rynków pracy przez Niemcy i Austrię w 2011 roku. W okresie po 2004 roku Niemcy, mimo zamkniętego dla Polaków rynku pracy, stanowią drugi, po Wielkiej Brytanii, kraj migracji zarobkowych dla Polaków (spadek tylko o jedno miejsce – przed 2004 rokiem Niemcy były głównym krajem migracji zarobkowych Polaków) (**zob. rys. 16**).

Rysunek 16. Główne kraje docelowe migrantów zarobkowych z Polski

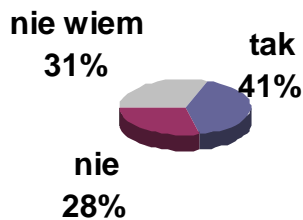

Źródło: GUS, 2008.

Wyniki badania wskazują, iż z uwagi na bliskość geograficzną, kontakty oraz doświadczenie Polaków dotyczące pracy w Niemczech otwarcie rynków pracy w roku 2011 stanowi potencjalne zagrożenie dla Polski związane z kolejną falą migracji, a co za tym idzie, z kolejnym ubytkiem populacji i siły roboczej.

41% respondentów stwierdziło, iż wyjechaliby do pracy do Niemiec po otwarciu rynków pracy (**zob. rys. 17**), 31% nie miało wyrobionej opinii na ten temat.

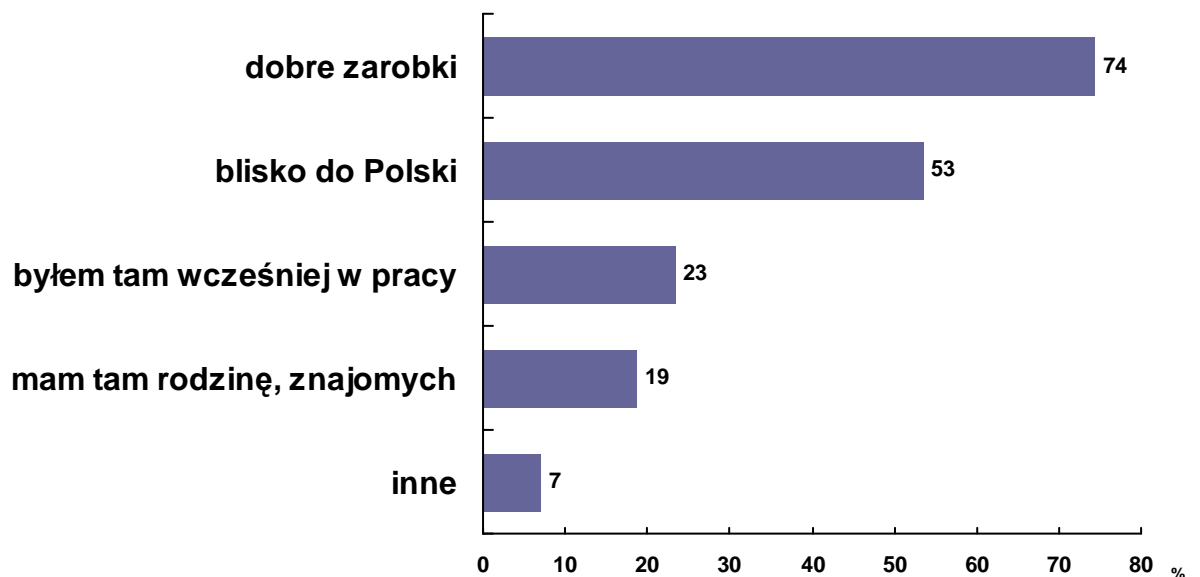
Rysunek 17 Respondenci według pytania ‘Gdyby Niemcy otworzyły swój rynek pracy dla Polaków, to czy pojechał(a)by Pan/i tam pracować?’

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: badani, którzy deklarują, że nie przyjechali do Polski na stałe oraz ci, którzy nie byli w stanie tego doprecyzować (n=105).

Na motywy podjęcia pracy w Niemczech respondenci wskazywali głównie fakt dobrych zarobków (74%), bliskość Polski (53%) i znajomość kraju (23%) (**zob. rys. 18**). Główny typ potencjalnego pracownika z Polski, który po otwarciu rynków pracy wyjechałby do pracy w Niemczech to mężczyzna w wieku 31-40 lat z wykształceniem zawodowym, żonaty i posiadający dzieci na utrzymaniu (**zob. tab. 10**).

Rysunek 18 Respondenci według pytania ‘Dlaczego wyjechał(a)by Pan/i do pracy do Niemiec?’

'Inne' – dobra znajomość języka niemieckiego, lepszy standard życia, chęć pracy sezonowej

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: badani, którzy deklarują, że wyjechaliby do pracy w Niemczech w chwili otwarcia rynku pracy dla Polaków (n=43).

Tabela 10 Respondenci według pytania ‘Gdyby Niemcy otworzyli swój rynek pracy, to czy pojechał(a)by Pan/i tam pracować’ i podstawowych cech demograficzno-społecznych.

		Gdyby Niemcy otworzyli swój rynek pracy dla Polaków, to czy pojechał(a)by Pan/i tam pracować?			Razem	
		tak	nie	nie wiem, trudno powiedzieć	liczebność	% wiersza
		% wiersza	% wiersza	% wiersza		
OGÓŁEM		41,0%	27,6%	31,4%	105	100,0%
Płeć						
	kobieta	34,5%	25,5%	40,0%	55	100,0%
	mężczyzna	48,0%	30,0%	22,0%	50	100,0%
Wiek						
	20-25 lat	30,6%	30,6%	38,9%	36	100,0%
	26-30 lat	34,6%	38,5%	26,9%	26	100,0%
	31-40 lat	57,9%	15,8%	26,3%	19	100,0%
	41-62 lata	50,0%	20,8%	29,2%	24	100,0%
Wykształcenie - 4 kategorie						
	zawodowe	68,4%	15,8%	15,8%	19	100,0%
	średnie ogólnokształcące	29,6%	37,0%	33,3%	27	100,0%
	średnie zawodowe	46,9%	21,9%	31,3%	32	100,0%
	wyższe	25,0%	37,5%	37,5%	24	100,0%
Stan cywilny						
	wolny/a (panna, kawaler, rozwiedziony/a, w separacji, wdowiec/wdowa)	39,7%	28,8%	31,5%	73	100,0%
	żonaty, zamężna, pozostający w stałym związku (konkubinat)	43,8%	25,0%	31,3%	32	100,0%
Dzieci na utrzymaniu						
	tak	41,4%	24,1%	34,5%	29	100,0%
	nie	40,8%	28,9%	30,3%	76	100,0%
Sytuacja zawodowa - 3 kategorie						
	pracujący/a - aktywny/a zawodowo	44,1%	25,4%	30,5%	59	100,0%
	niepracujący/a - bezrobotny/a	55,0%	10,0%	35,0%	20	100,0%
	niepracujący/a - bierny/a zawodowo	23,1%	46,2%	30,8%	26	100,0%

Źródło: Migracje powrotne. Dane PBS DGA, ISS UW, CSM, 2009. Podstawa procentowania: badani, którzy deklarują, że nie przyjechali do Polski na stałe oraz ci, którzy nie byli w stanie tego doprecyzować (n=105).

GLÓWNE WNIOSKI I REKOMENDACJE

Na podstawie literatury cytowanej, wywiadów eksperckich z przedstawicielami organizacji polonijnych w Wielkiej Brytanii i Irlandii, prezentowanego powyżej materiału statystycznego oraz pogłębionych wywiadów z migrantami powrotnymi z Wielkiej Brytanii i Irlandii.

1. Znaczna część migrantów poakcesyjnych stara się przetrwać kryzys za granicą, znaczna też część pozostanie za granicą na stałe. W tej sytuacji należy wzmacniać struktury polonijne, zwłaszcza w Wielkiej Brytanii i Irlandii.
2. Utrata pracy przez część polskich migrantów przy strategii przetrwania za granicą spowodować może:
 - wyzysk ze strony zagranicznych pracodawców
 - rosnącą marginalizację na rynku pracy
 - rosnący poziom ubóstwa wśród niektórych grup imigranckich oraz
 - narastające postawy ksenofobiczne ludności rdzennej wobec cudzoziemców, która w obliczu kryzysu czuje się tak samo zagrożona możliwością utraty pracy i pogarszającą się sytuacją życiową.
3. Polskie władze oraz ośrodki polonijne i organizacje pozarządowe powinny szczególnie monitorować tę sytuację.
4. Sytuacja ekonomiczna Polaków w Irlandii nie jest tak korzystna jak w Wielkiej Brytanii. Migranci, którzy wracają z Irlandii nie myślą o powtórnym wyjeździe do tego kraju w okresie recesji. Należy zwrócić szczególną uwagę na sytuację społeczno-ekonomiczną Polaków, którzy zdecydowali się zostać w Irlandii.
5. Część polskich emigrantów, zwłaszcza w Wielkiej Brytanii spotyka się z niską dostępnością do świadczeń społecznych. Może to świadczyć o niemożności radzenia sobie ze strukturą biurokratyczną instytucji brytyjskich. O niskiej dostępności do świadczeń społecznych świadczą również pytania najczęściej zadawane przez potencjalnych migrantów powrotnych na portalu internetowym www.powroty.pl Należy monitorować ten problem.
6. Niektóre media brytyjskie nadmiernie wyolbrzymiają kwestię zasiłków pobieranych przez Polaków co może prowadzić również do konfliktów w okresie kryzysu. Media polonijne i polskie powinny reagować na tego typu próby manipulacji.

7. Przeważają strategie powrotów z migracji z powodów zachowawczych (powrót był planowany, planowana kwota zaoszczędzona), druga przyczyna to powroty z powodu porażki migracyjnej w okresie kryzysu (brak pracy za granicą, utrata pracy).
8. Jednakże pobyt za granicą spowodował nasilenie się zjawiska ‘podwójnej marginalizacji’ ekonomicznej części migrantów. Emigranci z wykształceniem zawodowym i średnim szukają po powrocie do Polski pracy w swojej branży, której z uwagi na kryzys często nie ma. Problemy z integracją do rynku pracy tej grupy migrantów powrotnych wynikają przede wszystkim z nadal funkcjonującego w Polsce, nie elastycznego rynku pracy. Emigranci z wykształceniem wyższym wpadają w pułapkę tzw. ‘przerwy w życiorysie’ z powodu pracy za granicą poniżej kwalifikacji.
9. Z badania wynika, iż niemożność znalezienia pracy w Polsce to czynnik, który działa wypychająco, co doprowadza do kolejnej fali wyjazdów migrantów powrotnych bądź to do kraju emigracji, bądź do innego kraju, w którym zaistnieją możliwości pracy i zarobków.
10. Mimo deklarowanych przez 76% respondentów powodów powrotów z powodów zachowawczych (powrót był wcześniej planowany) przeważającą strategią migrantów powrotnych biorących udział w badaniu był tymczasowy/okazjonalny powrót do Polski z myślą o kolejnym wyjeździe za granicę.
11. 23% respondentów stwierdziło, że nie wróciło na stałe, 30% nie miało wyrobionej opinii w tej sprawie. Wśród osób planujących wyjazd (kolejną migrację) z Polski 78% twierdzi, że wyjedzie jeszcze w tym roku. 18% migrantów powrotnych planuje kolejną migrację ‘na stałe’, dla kolejnych 18% będzie to wyjazd na dłużej niż 12 miesięcy.
12. W okresie 5 lat od otwarcia rynków pracy dla Polaków w roku 2004 większość Polaków zaangażowanych w pracę za granicą tkwi w pętli pułapki migracyjnej.
13. Skala migracji powrotnych może się nasilić. Czy będą to powroty na stałe czy też, jak zaobserwowano w niniejszym badaniu, głównie powroty ‘eksploracyjne’, zależy przede wszystkim od sytuacji gospodarczej Polski i stopy bezrobocia zwłaszcza w ujęciu regionalnym.
14. Przy większych liczbach powracających migrantów w okresie kryzysu zaostriżyć się może problem ‘podwójnej marginalizacji’. Część powracających znaleźć się może w niezwykle trudnej sytuacji na którą wpływ będą miały zarówno czynniki ekonomiczne jak i psychologiczne. Prowadzić to może do wzrostu napięć społecznych.
15. Wyniki badania wskazują, iż z uwagi na bliskość geograficzną, kontakty oraz doświadczenie Polaków dotyczące pracy w Niemczech otwarcie rynków pracy

w roku 2011 stanowi potencjalne zagrożenie dla Polski związane z kolejną falą migracji a co za tym idzie z kolejnym ubytkiem populacji i siły roboczej.

16. Okresy przejściowe wprowadzone zostały głównie po to aby dać czas polskiej gospodarce, rynkowi pracy i rządowi na dokonanie takich przekształceń strukturalnych aby masowy napływ z Polski nie stanowił zagrożenia dla gospodarek i społeczeństw zachodnich. Ten argument był (i jest) ważny zwłaszcza dla rządu niemieckiego. Okazało się jednak, że tak naprawdę gospodarki państw, które zdecydowały się na otwarcie swoich rynków pracy dla Polaków (głównie Wlk. Brytania i Irlandia) są największymi beneficjentami napływu migrantów z nowych państw członkowskich. Bilans kosztów i zysków z migracji dla państw wysyłających nie jest tak jednoznaczny. Należy zastanowić się dlaczego w 5 i (potencjalnie) 7 lat po wejściu Polski w struktury UE migracje zarobkowe/praca za granicą stanowią nadal dla sporego segmentu społeczeństwa (gospodarstw domowych) jedyną możliwość pracy i utrzymania się.
17. W okresie globalnej walki o siłę roboczą sprawą najwyższej wagi jest zdefiniowanie celów i metod polityki gospodarczej, która będzie zapobiegać dalszemu drenażowi polskiej siły roboczej.

LITERATURA

Cerese, F., 1974, Nostalgia or Disenchantment: Considerations on Return Migration, w: S.M. Tomasi, M.H. Engel (red), *The Italian experience in the United States*, Center for Migration Studies, Nowy Jork.

GUS, 2008.

http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/aboutus/reports/accession_monitoring_report/report18/may04-dec08?view=Binary

http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/aboutus/reports/accession_monitoring_report/report18/may04-dec08?view=Binary

<http://www.rp.pl/artykul/309458.html>

www.powroty.gov.pl

Immigration in the UK: the Recession, and Beyond, Migration Policy Institute, 2009.

Kamiński, W., 'Koordynacja Systemów Zabezpieczenia Społecznego w zakresie uzyskiwania świadczeń z tytułu bezrobocia' WUP Warszawa 2009.

Szczepański, M., 'Portal internetowy dla Polaków powracających z zagranicy' dane prezentowane na seminarium 'Możliwości i zasady wspierania polskich migrantów zarobkowych', 12 marzec 2009

CENTRUM STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH
CENTER FOR INTERNATIONAL RELATIONS

ul. Emilii Plater 25
00-688 WARSZAWA
tel.: (+48 22) 646 52 67, 646 52 68
fax: (+48 22) 646 52 58
e-mail: info@csm.org.pl
www.csm.org.pl